

## МОЛОЧНИЙ РИНОК УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Момчева А.М.

*Забезпечення населення молоком та молокопродуктами, тісно пов'язане з розвитком молочного ринку, функціонування якого залежить від якісної сировинної бази, стану виробництва, ринкової інфраструктури, платоспроможності споживачів. Це свідчить про важливість стабільного розвитку їх виробництва і збуту, ефективного функціонування переробних підприємств, підвищення конкурентоспроможності. В статті розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку молочного ринку України. Обґрунтовано стратегічні напрямки розвитку молокопереробних підприємств, що сприятимуть досягненню конкурентних переваг на ринку молока.*

**Кількість бібліографічних посилань – 5, мова – українська.**

**Ключові слова:** молочний ринок, місткість ринку, індекс концентрації, індекс Херфіндаля-Хіршмана, вертикальна організація виробництва.

### ВСТУП

Молоко і молокопродукти необхідні для підтримання життєдіяльності людини, вони є важливим джерелом білку, вітамінів та мінералів, а також кальцію, що є обов'язковим для здоров'я населення. В Україні це не лише один з основних продуктів харчування, а й окремий компонент виробництва багатьох товарів харчової промисловості (кондитерські вироби, майонез, соуси та ін.). Забезпечення населення молоком та молокопродуктами, тісно пов'язане з розвитком молочного ринку, функціонування якого залежить від якісної сировинної бази, стану виробництва, ринкової інфраструктури, платоспроможності споживачів. Це свідчить про важливість стабільного розвитку їх виробництва і збуту, ефективного функціонування переробних підприємств, підвищення конкурентоспроможності. Для цього необхідно володіти достовірною інформацією про стан та стратегічні напрямки майбутнього розвитку молочного ринку. Оскільки кон'юнктура на ринку молока постійно змінюється, виникає потреба періодично аналізувати поточну ситуацію та перспективи його розвитку.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Значення молочної промисловості в господарському комплексі України та вагомість молочних продуктів в системі харчування пояснюють підвищену увагу науковців до питань їх подальшого розвитку. Особливості та основні проблеми функціонування молочного ринку розглядали такі вчені як Н.С. Белінська, П.С. Березівський, С.В. Васильчак, П.І. Гайдуцький, Т.Г. Дудар, В.О. Рибінцев, П.Т. Саблук, В.Б. Смолінський та інші. Зокрема Н.С. Белінська описує проблеми ціноутворення на ринку молока за відсутності державного регулювання, проблеми нарощування обсягів виробництва, удосконалення роботи зі створеною новою сировинною зоною. Т.Г. Дудар вивчає раціональне розміщення й розвиток виробництва молока і молочної продукції з метою максимального завантаження виробничих потужностей молокопереробної промисловості та ефективного використання природного й економічного потенціалів кожного регіону. Смолінський обґрунтовує напрями державної політики щодо регулювання ринку молока. Однак недостатньо розглянуте питання подальших шляхів розвитку галузі, формування стратегій, які б дозволили не лише утримати ринкову позицію, а й максимізувати конкурентні переваги.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є загальнонаукові принципи діалектики та системний підхід до розвитку економічних відносин на ринку молока, фундаментальні положення сучасної економічної теорії, нормативно правові акти з питань розвитку аграрної сфери, праці вітчизняних і зарубіжних вчених із проблем ефективності функціонування молочної промисловості. Дослідження сучасного стану молочної промисловості та перспектив її розвитку базувалось на застосуванні методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків – з використанням абстрактно-логічного методу. Із конкретно наукових найбільшого поширення в роботі набув статистико-економічний метод. Інформаційною базою стали дані державного комітету статистики України, матеріали статистичної та бухгалтерської звітності молокопереробних заводів, праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

Ціллю статті є аналіз сучасного стану ринку молока в Україні, визначення стану концентрації на ринку молока та його основних сегментах з метою обґрунтування стратегічних напрямків розвитку підприємств молочної промисловості. Це сприятиме ефективній діяльності молокопереробних підприємств, створенню конкурентного середовища у галузі та захисту споживачів від неякісної молочної продукції.

## РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Місткість ринку молокопродуктів в Україні в 2008 р. склала 1 902 тис. т (готової продукції), 3 565 млн. дол. (у цінах готової продукції), що на 5,3% менше в натуральному вираженні та на 4,9% більше в грошовому вираженні, ніж у 2007 р. (2 009 тис. т; 3 398 млн. дол.). Найбільш місткими сегментами ринку молочних продуктів в Україні, як в натуральному вираженні, так і в грошовому традиційно є сегменти цільномолочної продукції і сирів, на долю яких в 2008 р. припало 67% і 9,4% у натуральному вираженні і 43,2% і 34,9% в грошовому відповідно.

На відміну від 2007р, коли на всіх сегментах ринку молочних продуктів в Україні відбувалось збільшення обсягів споживання, у 2008 році темпи приросту місткості на всіх сегментах (за винятком сегменту молочних консервів) були негативними і склали: ЦМП -5,4% (у 2007 р. +4,6%); масло і спреди -10,9% (у 2007 р. +11,4%); сири -4,8% (у 2007 р. +8,7%); морозиво -1,9% (у 2007 р. +6,7%); молочні консерви +6,9% (у 2007 р. +12,3%); сухі молокопродукти -13,0% (у 2007 р. +62,8%). Місткість ринку питного молока в Україні в 2008 р. склала 632 тис. т (430 млн. дол.). Середньорічні темпи приросту в натуральному вираженні у 2004-2008 рр. склали 8,0%. У структурі місткості ринку в натуральному вираженні експорт питного молока в 2008 році склав 3%.

Світовий ринок молока та молочної продукції не одне десятиліття характеризується стійкою тенденцією до зростання обсягів виробництва. Не винятком був і 2008 рік. Збільшилося виробництво всіх видів молочної продукції, яку продають на світовому ринку. У 2008 році в нашій країні спостерігається протилежна тенденція. Частка України в структурі світового виробництва становить менше двох відсотків [2, 52]. Виробництво сирого молока в Україні у 2008 р. в порівнянні з 2007р. скоротилося на 4,1% і склало 11,8 млн. т. Середньорічні темпи скорочення виробництва молока в 2004-2008рр. склали 3,7%. За даними офіційної статистики, в період з 1990 по 2008 рік в Україні відбулося падіння виробництва молока з 24,5 до 11,8 млн. т. [1]. У 2008 р., в порівнянні з 2007 р., в господарствах населення виробництво молока скоротилося на 4,1% і склало 9,7 млн. тон, у сільськогосподарських підприємствах – скоротилося на 4,0% і склало 2,1 млн. тон. Питома вага господарського сектора в загальному обсязі виробництва молока в 2008 р. склала 82,2%. Основною причиною зниження є скорочення поголів'я молочного стада. У 2008 році, в порівнянні з 2007, поголів'я корів в Україні у всіх категоріях господарств зменшилося на 5,7% і склало 2 920 тис. голів. Середньорічні темпи зниження поголів'я корів в Україні у 2004-2008 роках склали 7,1%.

Щорічно з 2002 р. до 2007 р. виробництво молочних продуктів в Україні збільшувалося в середньому на 9,3%. На відміну від 2007 року, коли майже на всіх сегментах ринку молочних продуктів в Україні наголошувалося збільшення обсягів виробництва, у 2008 р. вперше обсяги виробництва скоротилися на 3,5% і склали 2 073 тис. т, а темпи приросту обсягів виробництва істотно знизилися і майже на всіх сегментах були негативними: ЦМП -3,9% (у 2007 р. +7,8%);масло і спреди+4,4% (у 2007 р. -4,4%);сири +1,5% (у 2007 р. +13,2%);морозиво -2,9% (у 2007 р. +7,3%);молочні консерви +2,1% (у 2007 р. +15,6%);сухі молокопродукти -19,3% (у 2007 р. +25,3%).

Незважаючи на від'ємну динаміку розвитку молочної промисловості, Україна перебуває на десятій сходинці в світовому рейтингу молочних виробників[2, с.53]. Структура виробництва молочних продуктів достатньо стабільна впродовж 2002-2008 рр. Цільномолочна продукція та сири займають найбільші частки в загальній структурі виробництва, які склали у 2008р. 60,7% і 12,0% відповідно.

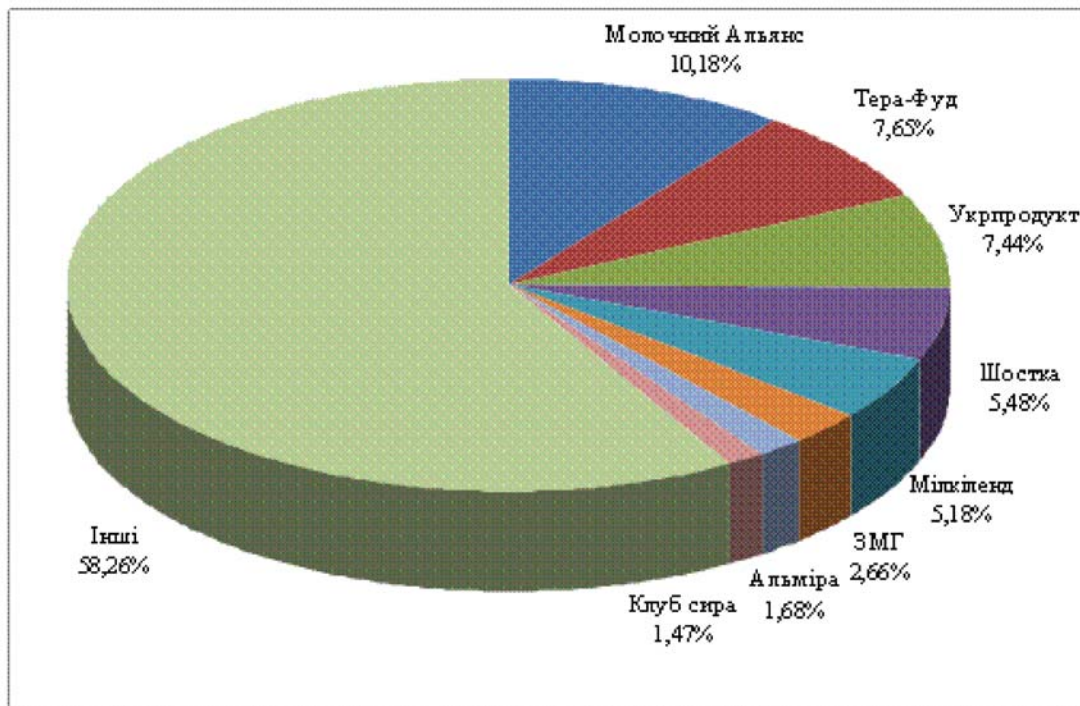
Питома вага експорту в обсягах виробництва молочних продуктів в Україні у 2008 р. склала 10%. Основними експортними продуктами традиційно є сири і сухі молочні продукти. У 2008 р. експортні постачання молочних продуктів з України скоротилися на 4% в порівнянні з 2007 р., і склали 206 тис. т. (у 2007 р. збільшилися на 9%). У структурі експорту помітно виросла частка сирів: з 29% до 37% (обсяги експорту виросли на 24%) і частка ЦМП: з 1% до 9% (обсяги експорту виросли більш, ніж у 7 разів). Частка масла, морозива і молочних консервів в структурі експорту майже не змінилася, а частка сухих молокопродуктів і казеїну знизилася з 43% до 36% і з 7,8% до 3,2% відповідно, експорт яких в натуральному вираженні в 2008 р. скоротився на 20% і на 61% відповідно. Питома вага імпорту в обсягах споживання молочних продуктів традиційно невелика і в 2008 р. склала трохи більше 2%. Обсяги імпорту молочних продуктів до України в 2008 р. скоротилися в порівнянні з 2007 р. на 14% і склали 44 тис. т. Як і в 2007 р. основними продуктами, які імпортувалися до України, були: йогурти – 53,4% (у 2007 р. – 65,9%), творог та творожні вироби – 16,5% (у 2007 р. – 13,9%), сири – 13,1% (у 2007 р. – 9,5%). Загальне зменшення імпорту молочних продуктів в 2008 р. сталося, в основному, через значне скорочення імпортичних постачань йогуртів – на 31%, імпорту творогу і творожних виробів майже не змінився порівняно з 2007 р. (-4%), а імпорту сирів і сухих молочних продуктів виріс на 21% кожен.

Складна структура ринку молока не дозволяє підприємствам утримувати лідируючі позиції на всіх сегментах одночасно, в той же час відкриває унікальні можливості позиціонування і забезпечення конкурентоспроможності спеціалізуючись на виробництві окремого продукту чи групи. Для ефективнішого використання потужностей шляхом спеціалізації підприємств на певному виді продукції підприємства молочної галузі об'єднують свої зусилля. Концентрація відбувається за рахунок поглинання виробників у регіонах (дана стратегія на українському молочному ринку характерна для таких російських компаній як “Планета Менеджмент” та “Вім - Біль - Данн”) [5, с.99].

У 2008 році кількість виробників питного молока, за даними офіційної статистичної звітності, склала 225 (у 2007 р. - 324) [1]. Доля 20 основних виробників в загальному обсязі виробництва в 2008 році становила 57,7% (у 2007 р. – 49,7%). У 2008 році вироблено 647,6 тис. тонн (1 478 тис. грн.) питного молока склало, що на 8,9% менше показників 2007 року. Середньорічні темпи приросту виробництва питного молока в 2004-2008 рр. склали 4,3%. Найбільшим виробником молока в 2008 році було ТзОВ «Люстдорф», обсяги виробництва якого збільшилися в

порівнянні з 2007 роком на 14,4%. Найбільшими темпами приросту в 2008, в порівнянні з 2007 роком, зросло виробництво молока на наступних підприємствах: ПП «Аромат» - 86,5%; ЗАТ «Купянський молочноконсервний комбінат» – 68,4%; За даними 2007-2008 рр., загальні обсяги виробництва складають 50-60 тис.тон на місяць.

У 2008 році в Україні нараховувалося близько 200 компаній, які спеціалізуються на виробництві сиру. 42% ринку контролює 8 підприємств та об'єднань (рис.1). Трійка лідерів “Молочний Альянс”, “Терра Фуд” та “Укрпродукт” займають 25% ринку. Концентрація, визначена за індексом концентрації та Херфіндаля-Хіршмана [4, с.60], дозволяє зробити висновок, що ринок сирів України має низький рівень концентрації ( $CR_3=21,8$ ;  $XXI = 286,48$ ).



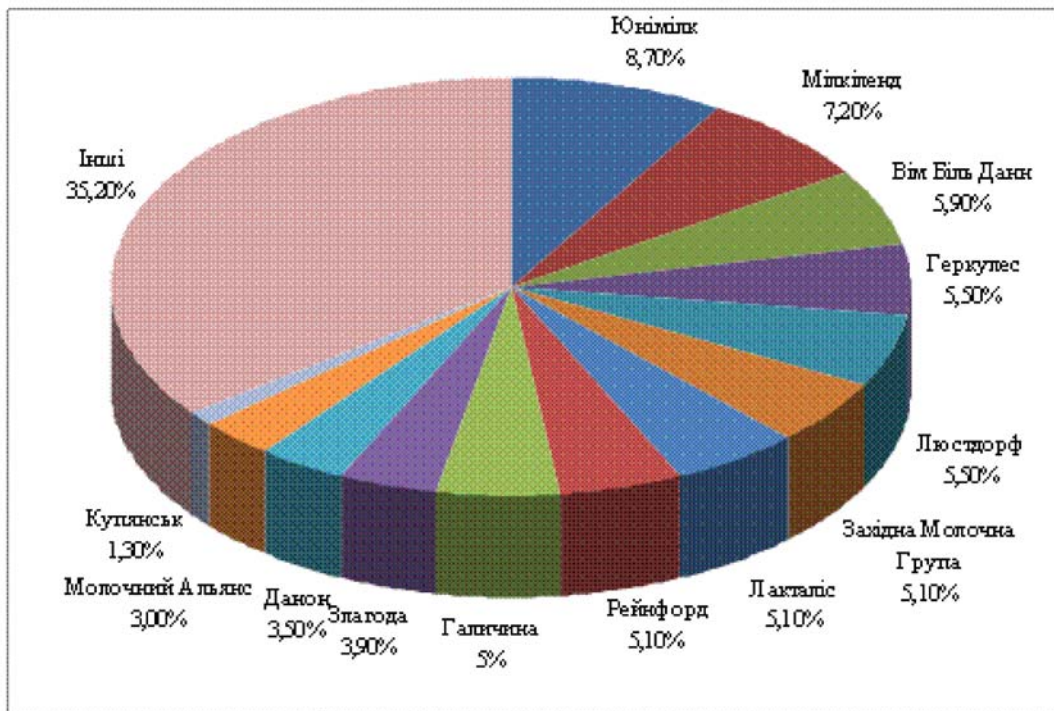
**Рис. 1 Ринкові частки основних виробників на ринку сиру**

(Джерело: розраховано автором на основі даних державного комітету статистики України та матеріалів статистичної та бухгалтерської звітності молокопереробних заводів)

Рівень виробництва сирів в Україні в значній мірі залежить від величини експорту. Істотне скорочення виробництва в 2006 р. було викликаним вимушеним різким скороченням експорту до Росії, на частку якої до 2006 р. доводилося 98% всіх сирів, що експортувалися, з України (у 2007-2008 рр.: 81-84%). Обмеження з боку Росії на експорт українських сирів (грудень 2005 р.) спричинили значне скорочення обсягів виробництва, оскільки обсяги експорту до Росії деяких підприємств до цієї події складали 80-90% виробленої продукції. На думку експертів, щомісячні збитки молочної промисловості становили близько 50-60млн. доларів, тобто майже 2 млн. доларів щодня [3, с.88]. У 2006 р. експорт скоротився майже на 60% і з України було експортовано лише 22% вироблених сирів (в той час, як впродовж 2003-2005 років: 41-44%).

Лідером на ринку цільномолочної продукції є компанія “Юнімілк”, що займає 8,7% ринку (рис.2). Дев'ять найбільших підприємств та об'єднань контролюють 53% ринку. Розраховані значення індексів концентрації та Херфіндаля-Хіршмана ( $CR_3=25,2$ ;  $XXI = 325,86$ ) на ринку ЦМП свідчать про низький рівень концентрації як і на ринку сирів.

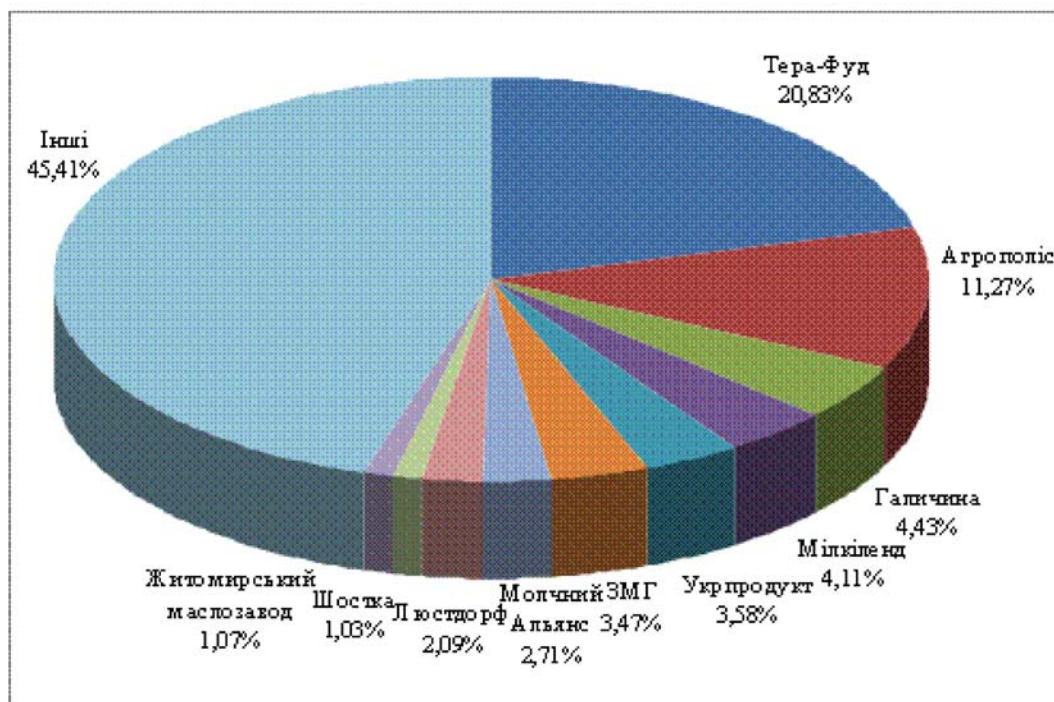




**Рис. 2 Ринкові частки основних виробників на ринку цільномолочної продукції**

(Джерело: розраховано автором на основі даних державного комітету статистики України та матеріалів статистичної та бухгалтерської звітності молокопереробних заводів)

Найбільшу частку на ринку масла та спредів займає компанія “Терра Фуд” (20,83%), а разом з компаніями “Мілкіленд” та “Агрополіс” контролюють 36% ринку (рис.3).



**Рис. 3 Ринкові частки основних виробників на ринку масла і спредів**

(Джерело: розраховано автором на основі даних державного комітету статистики України та матеріалів статистичної та бухгалтерської звітності молокопереробних заводів)

У даному сегменті молочного ринку спостерігається найбільший індекс концентрації та Херфіндаля-Хіршмана ( $CR_3=35,7$ ;  $XXI = 639,5$ ). Однак рівень концентрації все ще вважається низьким.

Отже, загальний стан концентрації підприємств на ринку молокопродуктів є безпечним та дозволяє створення відповідних об'єднань.

Однією із головних проблем даної галузі є невисока якість сировини. Крім того близько 80% сировини

забезпечується приватними господарствами населення. Великі переробні підприємства вирішують дану проблему шляхом укладення довгострокових контактів з сільгоспвиробниками, які передбачають надання необхідного обладнання та фінансову підтримку.

У зв'язку зі значною конкуренцією на сировинному ринку виробникам готової молочної продукції необхідно створювати об'єднання, які вкладатимуть значні кошти в модернізацію виробництва, мобільно реагуватимуть на зміни кон'юнктури ринку, постійно збільшуватимуть свій асортимент та, щоб не втратити свою нішу ринку за умов сезонного дефіциту сировини, розширюватимуть ринок збуту за рахунок експортних поставок.

Малотранспортабельність та непридатність до тривалого зберігання молока та молочних продуктів змушує виробників шукати ефективні способи заготівлі сировини та оптимальні форми збуту продукції, що вигідні як для продавця так і для покупця. Необхідним є перехід взаємовідносин із виробниками молока на якісно новий рівень, створення та обладнання в населених пунктах молокоприймальних пунктів, поліпшення системи взаєморозрахунків.

На нашу думку, стратегічні пріоритети роботи з постачальниками молока мають бути спрямовані на підвищення якості молока шляхом тісного співробітництва з крупнотоварними виробниками молока, а також збільшення обсягів закупівель молока від великих господарств шляхом надання їм фінансової допомоги для придбання високопродуктивних порід корів, збільшення надоїв, модернізації ферм, збільшення товарності молока за рахунок придбання за кодоном і реалізації господарствам заміників незбираного молока, а також організації семінарів-занять і надання консультативної підтримки.

## **ВИСНОВКИ**

На нашу думку, розвиток вітчизняного ринку молока і молочних продуктів залежать від доходів населення, якісної сировини, можливостей підприємств розв'язувати проблеми оновлення основних засобів, застосування нових прогресивних технологій, а також створення великих інтегрованих структур, що мають власну сировинну базу. Ми вважаємо, що вертикальна організація виробництва, що поєднуватиме виробництво, переробку і реалізацію молока та молокопродуктів стане одним із ключових чинників успішної конкуренції молокопереробних підприємств. Вертикальна інтеграція створює додаткову ринкову владу як у процесі заготівлі сировини, виробництва продуктів, так і на ринку збуту виготовленої продукції. Невеликі господарства, які не будуть залучатись до процесів об'єднання, швидко будуть витіснені більш крупними виробниками. Загострення конкуренції змушує виробників формувати ефективні стратегії розвитку.

## **ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
2. Ладика В. Світовий молочний ринок: стан та перспективи/ В.Ладика, О.Масляк // Пропозиція. - 2009. - №3. – С.51-54.
3. Левчук Н. Економічна оцінка експорту молокопродуктів / Н.Левчук // Економіст. – 2006. - №2. – С.86-88.
4. Липич Л.Г. Формування стратегій розвитку підприємств на засадах прогнозування кон'юнктури ринку: Монографія / Липич Л.Г., Левицький В.В., Кошій О.В. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 168 с.
5. Постернікова О.О. Розвиток ринку молока та молочних продуктів в Україні / О.О.Постернікова // Придніпровський науковий вісник. (Серія: Економічні науки: маркетинг і менеджмент). – 2008. - №11. – С. 98-101.

---

**Момчева Анна Миколаївна**, аспірантка, спеціальність 08.00.08. “гроші, фінанси і кредит” Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел. 0977776020, e-mail: [anymomcheva@gmail.com](mailto:anymomcheva@gmail.com)